

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 347.94

DOI <https://doi.org/10.32782/39221428>

Бойчук Р. В.,

*здобувачка ступеня доктора філософії
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИСЬМОВИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

SOME PARTICULARITIES OF EXAMINING WRITTEN EVIDENCE IN CIVIL PROCEEDINGS

Дослідження письмових доказів має свої особливості, які відрізняють його від інших засобів доказування. Оскільки такі докази можуть бути підлягають попередній оцінці, то зазвичай їх дослідження проводиться перед судовим засіданням. Це означає, що як сам суд, так і учасники справи можуть здійснити попереднє дослідження письмових доказів, щоб зрозуміти їх значення.

Перед тим, як особа подасть власні письмові докази до суду, вона зазвичай проводить їх попереднє дослідження, щоб зрозуміти, як вони можуть бути використані у справі та яку роль вони грають. У той же час, протилежна сторона може досліджувати письмові докази після того, як вони були надіслані судом або іншою стороною, або ж після того, як вони стали доступними завдяки дослідженню матеріалів справи. У будь-якому разі, за наслідком якої процесуальної дії не було б реалізоване попереднє дослідження письмових доказів, не слід забувати, що воно проводиться виключно з метою в'ясування їх належності та допустимості, а також необхідності подання інших доказів, що є у справі.

Визначено, що попередньому дослідженню письмових доказів притаманні такі ознаки: 1) самостійність, де кожен суб'єкт дослідження письмових доказів особисто їх вивчає у відсутності інших суб'єктів; 2) попереднє дослідження письмових доказів не дає можливості їх співставити із іншими доказами, що є у цивільній справі, обумовлюючи лише перевірку їх належності, допустимості, а в деяких випадках і достатності; 3) попереднє дослідження письмових доказів, як правило, проводиться до початку розгляду цивільної справи по суті.

Обґрунтовується, що позиція деяких науковців, згідно з якою способом дослідження письмових доказів може бути проведення експертизи, підлягає сумніву. Якщо мова йде про судову експертизу, в результаті якої створюється новий засіб доказування, такий як висновок судового експерта, способом його дослідження є оголошення висновку експерта та допит судового експерта. В жодному разі не можна вважати, що проведення судової експертизи є способом дослідження письмового доказу. В останньому випадку вилучається зафіксована інформація без змін, а при проведенні судової експертизи створюється нова інформація на підставі попередньої та по-новому вона процесуально оформляється: у висновок експерта.

Ключові слова: *цивільний процес, доказування, письмові докази, дослідження письмових доказів.*

The examination of written evidence has its own peculiarities that distinguish it from other means of proof. As such, evidence may be subject to prior assessment; their examination is usually carried out before the court hearing. This means that both the court itself and the parties to the case may conduct a preliminary examination of written evidence in order to understand their significance.

Before submitting their own written evidence to the court, a person typically conducts a preliminary investigation to understand how the evidence may be used in the case and what role it plays. Meanwhile, the opposing party may investigate written evidence after the court or another party has submitted it, or after it has become available through the investigation of case materials. Regardless of the procedural action in which preliminary investigation of written evidence is not carried out, it should be remembered that it is carried out solely for the purpose of determining their relevance and admissibility, as well as the necessity of submitting other evidence that is available in the case.

It has been determined that the preliminary examination of written evidence is characterized by the following features: 1) independence, where each subject conducting the examination of written evidence personally studies them in the absence of other subjects; 2) the preliminary examination of written evidence does not allow for their comparison with other evidence in the civil case, determining only their admissibility, relevance, and, in some cases, sufficiency;

3) the preliminary examination of written evidence is usually conducted before the commencement of the substantive hearing of the civil case.

It is argued that the position of some scholars, according to which the method of studying written evidence can be the conduct of an expertise, is questionable. If we are talking about a judicial expertise, which results in a new means of proof, such as the conclusion of a court expert, the method of its study is the announcement of the expert's conclusion and the questioning of the court expert. It cannot be considered in any way that conducting a judicial expertise is a method of studying a written evidence. In the latter case, fixed information is extracted without changes, while in the case of a judicial expertise; new information is created based on the previous one and is procedurally formalized in the expert's conclusion.

Key words: *civil proceedings, evidence, written evidence, examination of written evidence.*

Постановка проблеми. Дослідження письмових доказів виступає наступним етапом процесу доказування, що слідує за їх збором. Якщо збір письмових доказів був націлений на залучення документів цивільну справу, їх дослідження має зовсім інакше спрямування, а тому реалізується за допомогою інакших по характеру вчинення процесуальних дій, які наповнюють етап дослідження письмових доказів специфічним змістом.

Як вказують окремі науковці, дослідження доказів націлено на вилучення із носія судового доказу доказової інформації [1, с. 106]. Вилучається дана інформація з письмового доказу тільки для того, щоб потім бути оціненою. Таким чином, етап дослідження письмових доказів виступає проміжним етапом між збиранням та оцінкою письмових доказів.

Стан опрацювання обраної нами теми дослідження є недостатнім, однак окремі дослідження належать таким науковцям як А. В. Андрійцьо, Д. Д. Луспенник, М. В. Синякова, М. К. Треушников, В. П. Феннич та іншим.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей дослідження письмових доказів у цивільному процесі.

Виклад основного матеріалу. Не дивлячись на таку постановку питання, окремі науковці, вивчаючи особливості використання письмових доказів у цивільному процесі, вказують, що дослідження та оцінка письмових доказів, виступає нерозривною між собою діяльністю, яка слідує за етапом оцінки письмових доказів. Разом з тим, в нормах ЦПК України є процесуальні інститути, що описують ситуацію, коли дослідження письмових доказів проводить один суб'єкт, а їх оцінку – зовсім інший. Наприклад, при виконанні судового доручення щодо збирання письмових доказів їх дослідження для ідентифікації документів проводить суд, який копії цих документів або

протоколи їх огляду передає на розгляд іншому суду, що також їх досліджує та проводить у подальшому їх кінцеву оцінку. Звичайно, що суд, який виконує судове доручення повинен вияснити питання належності та допустимості таких письмових доказів, але провести кінцеву оцінку, де слід письмові докази співставляти з іншими доказами, що є у цивільній справі, він об'єктивно не може. Мало того, якщо даний суд не може зробити копії таких документів, але відображає їх зміст у протоколі огляду, в такому разі саме дані протоколи будуть зачитуватися судом, який розглядає цивільну справу (ч. 1 ст. 235 ЦПК України). В останньому випадку, суд який має здійснити оцінку письмового доказу не проведе його безпосереднє дослідження.

Дослідження письмових доказів має свою певну особливість, яка відрізняє їх від усіх інших засобів доказування. Через те, що проводиться реальна попередня оцінка письмових доказів, у більшості випадків має місце попереднє дослідження письмових доказів. Саме щодо даного засобу доказування можна спокійно говорити, що, як суд, так і учасники справи можуть здійснити попереднє дослідження письмових доказів. Суд таку діяльність робить під час надходження письмових доказів у цивільну справу в процесі її підготовки. Учасники справи проводять попереднє дослідження письмових доказів по-різному. Так, якщо мова йде про власні письмові докази, попередньо вони досліджуються особою безпосередньо перед їх подачею до суду, адже у більшості випадків необхідно буде вказати в заяві, якою ці докази будуть залучатися у справу, яке відношення дані документи до неї мають. Зовсім інакше відбувається попереднє дослідження письмових доказів протилежної сторони: це може мати місце після їх направлення судом чи однією стороною іншій

або третім особам, які беруть участь у справі, чи це може мати місце внаслідок ознайомлення з матеріалами справи. У будь-якому разі, за наслідком якої процесуальної дії не було б реалізоване попереднє дослідження письмових доказів, не слід забувати, що воно проводиться виключно з метою в'ясування їх належності та допустимості, а також необхідності подання інших доказів, що є у справі. Кінцева оцінка письмових доказів за результатами їх попереднього дослідження не проводиться: суд не має права робити висновки щодо можливості письмового доказу підтверджувати ту чи іншу обставину справи.

Таким чином, попередньому дослідженню письмових доказів притаманні такі ознаки: 1) самостійність, де кожен суб'єкт дослідження письмових доказів особисто їх вивчає у відсутності інших суб'єктів; 2) попереднє дослідження письмових доказів не дає можливості їх співставити із іншими доказами, що є у цивільній справі, обумовлюючи лише перевірку їх належності, допустимості, а в деяких випадках і достатності; 3) попереднє дослідження письмових доказів, як правило, проводиться до початку розгляду цивільної справи по суті.

Дослідження письмових доказів у цивільному процесі чинним ЦПК України взято у певну процесуальну форму, тобто чітко визначено коли відбувається дослідження письмових доказів, яким чином вони досліджуються, як документально оформляється сам процес дослідження письмових доказів. Крім того, законодавство регламентує процесуальні розпорядчі права учасників справи, що можуть бути реалізовані під час дослідження письмових доказів. Не дивлячись на певну громіздкість даної процедури, зумовлено це необхідністю винести обґрунтоване, а відтак і законне судові рішення в цивільній справі.

Якщо відповідати на питання про те, коли досліджуються письмові докази, відповідь на нього буде залежати від того, про який саме вид дослідження йде мова: попереднє, чи кінцеве. Попереднє дослідження письмових доказів відбувається на підготовчому засіданні, а кінцеве – в судовому засіданні. У справах спрощеного позовного провадження підготовче засідання не проводиться (ч. 3 ст. 279 ЦПК України), а тому попереднє та кінцеве дослідження

письмових доказів відбувається в судовому засіданні.

Якщо взяти до уваги судові засідання, важливим його елементом є розгляд справи по суті, де відбуваються процесуальні дії, пов'язані з дослідженням письмових доказів. Чинний ЦПК України визначає послідовність вчинення процесуальних дій, пов'язаних із дослідженням судових доказів. Зокрема, письмові докази досліджуються після того як суд заслухав вступне слово учасників справи та показання свідків (за умови, що свідки залучалися у справу). Правда, під час слухання цивільної справи суд може, виходячи із спірних правовідносин та при потребі, встановити зовсім інакший порядок дослідження судових доказів по справі і, зокрема, визначити, що письмові докази будуть досліджуватися в останню чергу (ч. 2 ст. 228 ЦПК України).

Якщо відповідати на питання яким чином досліджуються письмові докази, слід розібратися із таким питанням як способи дослідження письмових доказів.

Як правильно зазначають, спосіб дослідження судових доказів безумовно буде залежати від носія судового доказу, де зафіксована доказова інформація. Ось чому матеріальний носій буде обумовлювати те, яким чином суб'єкти доказування будуть вилучати з нього так потрібну доказову інформацію [2, с. 317].

Усі можливі способи дослідження судових доказів чітко виписані в чинному цивільному процесуальному законодавстві. Зокрема, до них належить 1) допит свідків (ст. 230 ЦПК України); 2) допит сторін, третіх осіб та їх представників (ст. 234 ЦПК України); 3) допит судових експертів (ч. 2 ст. 239 ЦПК України); 4) оголошення показань свідків, що зафіксовані в протоколі або іншому процесуальному документі (ст. 233 ЦПК України); 5) оголошення письмових доказів або протоколів їх огляду (ч. 1 ст. 235, 236 ЦПК України); 6) огляд речових та електронних доказів (ч. 1 ст. 237 ЦПК України); 7) оголошення протоколів огляду речових та електронних доказів (ч. 2 ст. 237 ЦПК України); 8) відтворення звукозапису (ч. 1 ст. 238 ЦПК України); 9) демонстрація відеозапису (ч. 1 ст. 238 ЦПК України); 10) оголошення висновку експерта (ч. 1 ст. 239 ЦПК України). Серед вказаних способів дослідження

судових доказів у цивільному процесі є ті, які стосуються теми дослідження: оголошення письмових доказів або протоколів їх огляду.

Згідно ч. 1 ст. 235 ЦПК України письмові докази в цивільній справі досліджуються шляхом оголошення письмових доказів або шляхом оголошення протоколів їх огляду. Після чого їх можуть надати для ознайомлення учасникам процесу. Ознайомлення може вимагатися, наприклад, для перевірки графічних знаків: печаток, ліній тощо. Не слід забувати, що спосіб дослідження – це конкретна процесуальна дія, за допомогою якої доказова інформація стає доступною всім присутнім в залі судового засідання. Нам важко погодитися із позицією деяких науковців, що способом дослідження письмових доказів може бути проведення експертизи [3, с. 401]. Якщо мова йде за судову експертизу, в результаті якої створюється новий засіб доказування, такий як висновок судового експерта, способом його дослідження є оголошення висновку експерта та допит судового експерта. В жодному разі не можна вважати, що проведення судової експертизи є способом дослідження письмового доказу. В останньому випадку вилучається зафіксована інформація без змін, а при проведенні судової експертизи створюється нова інформація на підставі попередньої та по-новому вона процесуально оформляється: у висновок експерта. Отже, способами дослідження письмових доказів є оголошення та ознайомлення.

Для усвідомлення способів дослідження письмових доказів слід вияснити зміст таких процесуальних дій як оголошення та ознайомлення. Відповідно до Академічного тлумачного словника української мови «оголошення» означає «повідомлення, оповіщення про що-небудь» [4]. Зачитання письмових доказів або протоколів їх огляду важливо тому, що без цієї процесуальної дії суд не може даними письмовими доказами обґрунтовувати своє рішення в цивільній справі. Так, відповідно до ч. 5 ст. 263 ЦПК України «обґрунтованим є рішення, ухвалене на основі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені (виділено нами – Авт.) в судовому засіданні».

Формально суд зобов'язаний зачитати увесь текст письмового доказу, який досліджується в суді. Тоді вважатиметься, що письмовий доказ при всіх інших рівних умовах, досліджений належним чином. Якщо ж для цивільної справи має значення частина документу, то суд оголошує лише цю частину [5, с. 517].

Але на практиці доволі часто судді даним обов'язком нехтували, перескакуючи через цілі абзаци або напряду звертаються до сторін справи із запитанням чи є потреба у зачитуванні всіх письмових матеріалів зі справи та чи не хочуть вони звернути увагу на особливість певних письмових матеріалів (наприклад, хто їх підписав, коли, чи не має взаємовиключення між ними тощо). Враховуючи дану тенденцію, яка склалася на практиці, нова редакція ЦПК України 2017 року започаткувала істотні зміни в дослідженні власне письмових доказів: їх зачитання в судовому засіданні або зачитання протоколів їх огляду відбувається тільки в тому разі, якщо з цього приводу є клопотання учасника справи (ч. 1 ст. 235 ЦПК). Тому, по загальному правилу суд не оголошує письмові докази в залі судових засідань. Проте, якщо певний учасник справи виявить бажання заслухати текст якогось документу, що є у матеріалах справи суд повинен його клопотання задовільнити та приступити до оголошення тексту письмового доказу або протоколу його огляду. Подібне клопотання не повинно бути мотивованим.

На нашу думку, подібна новела ЦПК України викликана тим, що тепер сторони повинні між собою обмінюватися судовими доказами, не приховуючи їх один від одного, інакше суд їх до уваги не візьме. Тим не менше, вказане нововведення не відповідає гласному розгляду цивільної справи, оскільки публіка, присутня в залі судового засідання абсолютно не зможе сприйняти текст письмового доказу, що буде заважати громадській оцінці результатів розгляду справи. Особливо, якщо якась сторона по певним причинам не змогла з'явитися до суду, а інший зачитання тексту певного документу не вигідно. Крім того, зачитання тексту письмового доказу фіксується на технічний носій, який може підтвердити за необхідності наявність у цивільній справі певного письмового документу такого змісту. Інколи це може мати вирішальне значення для розгляду однієї категорії цивільних справ: справи про

відновлення втраченого судового провадження. Останні категорії справ, у зв'язку з окупацією та анексією Автономної Республіки Крим Російською Федерацією, а також війною на Сході України стають дедалі більше популярними.

У тому разі, коли судді повинні досліджувати письмовий доказ у залі судових засідань, вони їх зміст вільно переказують, що може містити в собі приховане спотворення змісту самого документу. Безумовно, що перед нами є грубе процесуальне правопорушення, яке, у випадку винесення незаконного судового рішення, може бути підставою для його скасування. Сказане підтверджує один із практикуючих суддів, який, описуючи дану проблему, вказав наступне: «нерідко в судовій практиці письмові докази або протоколи їх огляду оголошуються спрощено, їх зміст до учасників процесу не доводиться» [6, с. 285].

Після того як письмові докази оголосять, суд надає їх для ознайомлення учасникам справи. Робиться дана процесуальна дія суддею особисто або через судового розпорядника.

На відміну від оголошення письмових доказів, ознайомлення із письмовими доказами є процесуальною дією, яка «робиться для себе» з метою пізнання змісту документу, акту тощо. Тому під час здійснення «ознайомлення», на відміну від «оголошення» учасники справи та інші суб'єкти ознайомлення повинні читати письмові докази мовчки, не озвучуючи їх вголос.

Передача письмових матеріалів для ознайомлення проводиться для того, щоби всі зацікавлені особи могли ознайомитися безпосередньо з текстом письмових доказів, а також звернули увагу суду на їх певні особливості.

Як правило, сторони, треті особи, їхні представники та інші учасники справи попередньо

ознайомлюються із письмовими матеріалами, які є вже залучені до цивільної справи. Але на практиці, учасники справи можуть подати об'ємні документи за день до судового засідання, позбавляючи іншу сторону можливості ознайомитися з їх змістом. Інколи документи можуть подаватися в електронній формі за декілька годин або навіть за годину до завершення робочого часу в суді (нерідко це робиться свідомо, щоби ускладнити іншій стороні справи можливість ознайомитися із документами завчасу та підготувати аргументовану відповідь на них). Об'єктивно, що особа вже не буде мати можливості ознайомитися із текстом такого документу. Тому, гарантією врахування її інтересів є можливість вже безпосередньо в судовому засіданні отримати його на ознайомлення від судді.

Ознайомлюючись з самим письмовим документом, учасники справи можуть звернути увагу судді на такі елементи документу або його зміст, що на їх думку буде мати доказове значення для тих або інших обставин цивільної справи. Їхні пояснення з приводу письмових доказів повинні стосуватися суто даного доказу, наголошуючи на його особливостях. Саме це дасть можливість вирішити цивільну справу із врахуванням думок двох сторін.

Висновки. Дослідження письмових доказів націлено на вивчення їх змісту, що забезпечить вилучення необхідної доказової інформації по обставинам цивільної справи під час її розгляду по суті. Дослідження письмових доказів може бути попереднім та кінцевим. У першому випадку дослідження письмових доказів проводиться до початку розгляду справи по суті, як правило, у відриві від інших засобів доказування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Феннич В.П. Цивільний процес: Конспект лекцій. Навчальний посібник. Ужгород: Видавництво Закарпатського державного університету, 2005. Частина 1. 130 с.
2. Андрійцьо А.В. Теоретичні проблеми доказування в цивільному судочинстві України: монографія. Ужгород: ТОВ «ІВА», 2014. 410 с.
3. Цивільний процес України : академічний курс [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.]; [за ред. С.Я. Фурси]. Київ: Видавець С.Я. Фурса; КНТ, 2009. 1088 с.
4. Словник української мови, тт. 1—11, Київ: Наукова думка, 1970—1980. Онлайн-версія. URL: <http://sum.in.ua/s/ogholoshennja>.
5. Кравчук В.М., Угриновська О.І. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. Київ: Істина, 2006. 944 с.
6. Луспенник Д. Д. Розгляд цивільних справ судом першої інстанції. Харків: Харків юридичний, 2006. 480 с.